

Müstansır'a tâziye ve tebrik mektubu göndererek kendisiyle iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Daha sonra da halife ve devlet ricâliyle mektuplaşmayı sürdüren İbn Amîre Müstansır'ın daveti üzerine Tunus'a gitti. Kâbis, Ürbüs ve Kostantîne'de kadılık yaptı. Edebî ve ilmî kudretini takdir eden Müstansır onu kendisine nedim ve müsteşar olarak tayin etti. Bu dönemde birçok öğrenci yetiştirdi. Muhammed b. Ebû Bekir el-Berrî, Muhammed b. İbrâhim el-Berâzî, Ahmed b. Şerîf el-Belensî, Ebû Bekir İbn Habîş, Muhammed İbnü'r-Remîmî, İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, Tâhir b. Ali es-Şükrî ve oğlu Ebü'l-Kâsım İbn Amîre yetiştirdiği öğrencilerden bazılarıdır. 20 Zilhicce 658'de (26 Kasım 1260) Tunus'ta vefat etti.

Nesir ve nazımda, özellikle sanatlı nesirde devrinin büyük ediplerinden olan İbn Amîre şiirlerinden çok sanatlı nesirle kaleme aldığı resmî ve oldukça uzun özel mektuplarıyla tanınır. Mektuplarıyla yoğun olarak kullandığı tarihî telmihler, edebî tazminler, ilmî terimler onun geniş kültüre sahip olduğunu göstermektedir.

Eserleri. Kaynaklarda pek çok eser telif ettiği kaydedilen İbn Amîre'nin günümüze sadece iki eseriyle bazı risâle ve manzumeleri ulaşmıştır. 1. *Dîvânü resâ'il*. İbn Amîre'nin resmî ve özel mektuplarından meydana gelen eser öğrencisi Ahmed b. Şerîf el-Belensî tarafından derlenmiştir. İbn Abdülmelik el-Merrâküşî, *ez-Zeyl ve't-tekmile* adlı eserinde İbn Amîre'nin mektup ve şiirlerinden verdiği örnekleri bu divandan seçmiştir. Mağribli Muhammed b. Ali b. Hânî es-Seb'î tarafından *Buğyetü'l-müstatarrif ve ğunyetü'l-mütetarrif min kelâmi imâmi'l-kitâbe Ebi'l-Mu'tarrif* adıyla da bir araya toplanan nesir ve şiirleri Rabat el-Hizânetü'l-âmme ile (nr. 232-233) Madrid Tarih Akademisi Kütüphanesi'nde (Mektebetü akâdimiyeti't-târîhi'l-melikiyeye, nr. 3) bulunmaktadır. 2. *et-Tenbihât 'alâ mâ fi't-Tibyân mine't-temvîhât*. Kemâleddin Abdülvâhid b. Abdülkerîm ez-Zemlânî'nin beyân ilmine (belâgat) ve Kur'an'ın i'câzına dair *et-Tibyân fi 'ilmi'l-be-yân el-mu'tlî' 'alâ i'câzi'l-Kur'ân* adlı eserine reddiyedir (Brockelmann, *GAL*, I, 381). H. Monés'in bu eserin adını *et-Tibyân fi 'ilmi'l-keâm* olarak kaydetmesi ve kelâma dair bir eser olarak göstermesi yanlıştır (*EP* [İng.], III, 705). 3. *Kitâb fi kâ'ineti Mayûrka*. Aragon Kralı I. James'in Mayurka adasını işgal ettiği 627 (1230) yılında müslümanlara yaptığı z-

lümeleri anlatan uzun bir mektuptan ibarettir. Makkarî bu mektuptan alıntılar yapmıştır (*Nefhu't-ţib*, IV, 490-496).

Bunların dışında İbn Amîre'nin, Fahred-din er-Râzî'nin kelâma dair *e'l-Me'âlim* adlı eserine tenkit mahiyetinde bazı fasıllar eklediği nakledilir (Muhammed b. Şerîfe, s. 297-298). İlmî risâlelere de kaleme aldığı anlaşılan İbn Amîre'nin kaynaklarda bu tür risâlelerinden bazı parçalar nakledilmektedir (*a.g.e.*, s. 301-304).

Bazı kaynaklarda (*Hediyetü'l-'ârifin*, I, 96; *İzâhu'l-meknûn*, I, 326; Ziriklî, I, 159) *et-Tenbih 'ale'l-muğâlaât ve't-temvîh* adlı eserin İbn Amîre'ye nisbet edilmesi doğru değildir. Escorial Library'de nüshası bulunan bu eserin İbn Amîre'nin vefatından iki asır önce kaleme alındığı kaydedilmektedir (Brockelmann, *GAL*, I, 381).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ebbâr, *el-Muhtedab min kitâbi Tuħfetü'l-kâdim* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1402/1982, s. 197-202; Ebü'l-Abbâs el-Gabrîni, *'Unvânü'd-dirâye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1969, s. 298-302; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 327; IV, 260; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 203; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 319; İbnü'l-Kâdi, *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1973, s. 145-146; Makkarî, *Ez-hârü'r-riyâz* (nşr. Saïd Ahmed Arâb v.dğr.), Rabat 1398/1978, III, 218; a.mlf., *Nefhu't-ţib*, I, 305-321; IV, 490-496; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 96; *İzâhu'l-meknûn*, I, 326; Brockelmann, *GAL*, I, 381; *Suppl.*, I, 546; Muhammed b. Şerîfe, *Ebû'l-Mu'tarrif Ahmed b. 'Amîre el-Maħzûmî: hayâtühü ve âşâruh*, Rabat 1386/1966, tür.yer.; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 159; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-'Arabî*, Rabat 1406/1986, IV, 152-168; H. Monés, "İbn 'Amîra", *EP* (İng.), III, 704-705; Mihrân Erzende, "Ebû'l-Mu'tarrif", *DMBİ*, V, 250-256.

🕌 MUSTAFA ÖZ

İBN AMMÂR, Fahrülmülk

(فخر الملك ابن عمار)

Ebû Ali Fahrülmülk Ammâr
b. Muhammed b. Ammâr el-Kâdi
(ö. 514/1120)

Trablusşam'da hüküm süren
Ammâroğulları'nın son emîri
(1099-1109).

Muhtemelen Mağrib'den Mısır'a göç etmiş Berberî asıllı bir kadî ailesine mensuptur. Kardeşi Celâlülmülk'ün ölümü üzerine Şâban 492'de (Haziran-Temmuz 1099) Ammâroğulları Emîrliği'nin başına geçti. Küçük bir orduya sahip olduğu halde komşularına karşı takip ettiği politika sayesinde bağımsızlığını devam ettirdi ve Cebele'den Fâtîmîler'in denetimi altında bulunan Beyrut'a kadar bütün sahil yolunu kontrol altına aldı.

Trablusşam ve Ammâroğulları'nın hâkimiyetindeki diğer yerler İbn Ammâr devrinde devamlı olarak Haçlı saldırılarına mâruz kaldı. Fakat İbn Ammâr Haçlılar'a karşı başarılı bir mücadele verdi. Haçlılar 1104'ten itibaren Trablusşam'ı sürekli biçimde kuşatmalarına rağmen bir sonuç alamıyorlardı. İbn Ammâr ise sahip olduğu büyük servet sayesinde muhteşem bir ticaret filosunu elinde bulunduruyor ve o sırada Mısır limanlarından her türlü ihtiyacını temin ediyordu. Daha sonra deniz yoluyla gelen erzakın yeterli olmaması ve kara yoluyla ikmal yapılabilmesi üzerine 500 (1106-1107) yılında Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a üst üste mektup göndererek âcil yardım istedi. Ancak Selçuklu emîrleri arasındaki çekişmeler yüzünden bu yardım gerçekleşmedi. İbn Ammâr, bu olumsuz gelişmelere rağmen 1106-1107 yıllarında Trablusşam'ı müdafaaaya devam etti. 500 yılını Şâban ayında (Nisan 1107) muhasaranın şiddetlenmesi üzerine Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh ve Sultan Muhammed Tapar'dan yardım istemek için Bağdat'a gitti. Fakat yine emîrler arasındaki rekabet ve mücadele yüzünden Selçuklular'dan beklediği yardımı alamadı. Bunun üzerine Bağdat'tan ayrılan İbn Ammâr 15 Muharrem 502'de (25 Ağustos 1108) Dımaşk'a döndü. Dımaşk'ta iken Trablusşam'ın Fâtîmîler'in eline geçtiğini öğrendi ve Dımaşk askerleriyle beraber Cebele'ye gitti.

6 Mart 1109'da bütün Haçlı liderleri Trablusşam önünde toplanıp şehri karadan ve denizden kuşattılar. Şehir 12 Temmuz 1109 tarihinde işgal edildi. Antakya hâkimi Tancred daha sonra Cebele'yi kuşattı. 23 Temmuz 1109'da Cebele'yi de ele geçiren Haçlılar Ammâroğulları hânedanına son verdiler. Haçlılar şehri teslim almadan oradan kaçmayı başaran İbn Ammâr önce Şeyzer hâkimi Emîr Sultan b. Ali el-Kinânî'nin, ardından Atabeg Tuğtegin'in yanına Dımaşk'a gitti (Muharrem 503/Ağustos 1109). Haçlılar'a karşı başlatılmak istenen cihad harekâtı gerçekleştirilemeyince bir defa daha o sırada Bağdat'ta bulunan Sultan Muhammed Tapar'ı ve Halife Müstazhir-Billâh'ı ziyaret ederek Haçlı tehlikesinin ciddiyetini anlatmaya karar verdi ve Bağdat'a hareket etti. Ancak bu girişiminden bir sonuç elde edemedi.

İbn Ammâr 512'de (1118) Irak Selçuklularından Melik Mes'ûd b. Muhammed Tapar'a vezir oldu. Melik Mes'ûd aynı yıl bazı emîrlerin tahrikiyle İrâk-ı Arabî

ele geçirmek üzere Musul'dan Bağdat'a doğru yola çıkınca yanında İbn Ammâr da bulunuyordu. 513 (1119) yılında vezirlikten azledilen İbn Ammâr daha sonra Ab-bâsî Halifesi Müsterşid-Billâh'ın hizmetine girdi. Halife, Haçlılar'a karşı verdiği başarılı mücadelelerden dolayı teşekkürlerini bildirmek üzere Sedidüddeve Muhammed b. Abdülkerîm el-Enbârî'yi Artuklular'dan Necmeddin İlgazi'ye elçi olarak gönderince İbn Ammâr da onunla beraber İlgazi'nin yanına gitti ve kısa bir süre sonra da vefat etti. Kaynaklar Fahrülmülk İbn Ammâr'dan ileri görüşlü, zeki, cesur ve atılgan bir emîr olarak söz ederler (ayrıca bk. AMMÂROĞULLARI).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 226, 236, 238, 257, 258, 262, 265, 266; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 311-312, 344, 366, 389, 412, 453, 454, 463, 467, 476-477, 539, 563, 568; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-Şâle*, s. 158-159; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 311-312; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 179-180; Zambaur, *Manuel*, s. 102; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluların Tarihi*, Ankara 1983, s. 198, 208-209; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği*, İstanbul 1985, s. 16, 18, 34, 38, 65, 81, 83, 87; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Deuri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 93-100; Yûsuf Dervîş Gavânim, "el-Efdal b. Bedrû'l-Cemâli ve Birinci Haçlı Seferindeki Rolü" (trc. Abdülkerim Özyayın), *TED*, sy. 13 (1987), s. 149-152; M. Sobernheim, "İbn Ammâr", *IA*, V/2, s. 697-698; Faruk Sümer, "Mes'ûd", a.e., VIII, 135; G. Wiet, "Ammâr", *EF* (İng.), I, 448.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

İBN AMMÂR el-CEZÂİRİ

(ابن عمار الجزائري)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Seyyidî (Sîdî) Ammâr b. Abdirrahmân el-Cezâirî (ö. 1205/1791 [?])

Cezayir müftüsü,
muhaddis, şair ve edip.

Hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur. Talebesi Ahmed el-Gazzâl el-Mağribî'nin hocası için yazdığı kasidenin bir beytinde ilim ve dinde babasını örnek aldığı belirtilmesinden (kaside için bk. Hifnâvî, II, 324-325) ve Buhârî'nin *el-Câmî'u's-şâhîh*'ini dayısı Muhammed b. Seyyid el-Mâlikî'den okuduğunun kaydedilmesinden onun ilim ehli bir aile muhitinde yetiştiği anlaşılmaktadır. Ebû Hafs Ömer b. Akil el-Hüseynî'den hadis, Hifnî'den fıkıh dersleri alan İbn Ammâr, Ebû Abdullah Muhammed Münevver et-Tilimsânî'den Şazelîyye tarikatının âdâbını öğrendi ve Abdülvehhâb el-Affî'den temel tasavvufî bilgiler aldı. 1166 (1753) yılında hac-

ca gitti ve Mekke'de mücâvir olarak kaldı. On iki yıl kadar süren bu ikametî sırasında 1172'de (1758-59) Mısır'ı ziyaret etti. Cezayir'e döndükten sonra fıkıh, hadis ve tefsir dersleri verdi. 1181'de (1767) tayin edildiği Cezayir müftülüğü görevini kısa bir azil dönemiyle birlikte 1184 (1770) yılına kadar sürdürdü. Hüseyin el-Vertelânî, Ebû Re's el-Muaskerî ve İbrâhim b. Abdullah es-Seyyâle et-Tilimsânî onun talebelerinden bazılarıdır.

1195'te (1781) yerleşmek üzere gittiği Tunus'ta uzun süre kalmadan geri döndü. Ömrünün kalan kısmını Mekke ve Medine'de geçirmek üzere ikinci defa Hicaz'a gitti. Bundan sonraki hayatı bilinmeyen İbn Ammâr'ın vefat tarihi kesin olarak tesbit edilememekteyse de talebesi İbrâhîm b. Abdullah es-Seyyâle'de bulunan *el-Muntehab*'indeki icâzet kaydının 1204 (1790) tarihini taşıması (Abdülhay el-Kettânî, I, 122), diğer bir öğrencisi olan Muhammed Halîl el-Murâdî'nin icâzetinin 1205'te (1791) verilmesi onun bu yıllarda hayatta olduğunu göstermektedir (Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Târîhu'l-Cezâ'iri's-sekâfi*, II, 236).

Döneminin önde gelen âlimleri arasında sayılan İbn Ammâr manzum ve mensur eserler vermiştir. Feth b. Hâkân el-Kaysî, İbn Zemrek, Şakrâtîsî, Harîrî gibi önemli edip ve şairleri örnek aldığı, özellikle mevlid ve ilâhî tarzında başarılı örnekler verdiği, bunların günümüzde Cezayir'deki dinî törenlerde okunduğu belirtilmektedir.

Eserleri. 1. Nihletü'l-lebib bi-ahbâri'r-rihle ile'l-ğâhib. er-Rihletü'l-Hicâziyye diye de anılan eser (Brockelmann, II, 689) müellifin Hicaz'a yaptığı birinci yolculuğun ardından telif edilmiş olup mukaddime, garaz (maksat) ve hâtîme olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Müellif, eserin basılmış olan mukaddime kısmında (Cezayir 1320/1902) Hz. Peygamber ve Haremeyn'e olan sevgisini konuyla ilgili âyet ve hadisleri derleyip yorumlamak suretiyle ifade etmiş, mevlid-i nebî münasebetiyle yapılan törenleri bu törenlerde okunan mevlid, ilâhî ve kasidelerden örnekler vererek anlatmış, Cezayir halkına mahsus bazı âdet ve gelenekler hakkında bilgiler vermiştir (Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Ebhâs ve ârâ' fi târîhi'l-Cezâ'ir*, I, 183). Halen kayıp olan ikinci kısımda Cezayir'den başlayan yolculuk anlatılmış, yine elde bulunmayan sonuç bölümünde bu seyahatin değerlendirilmesi yapılmıştır (Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Târîhu'l-Cezâ'iri's-sekâfi*, II, 406). Mu-

ammed Hâc Sâdık, İbn Ammâr'ın bu eserinde mevlidle ilgili olarak verdiği bilgiler konusunda bir inceleme yapmıştır ("Le Mawlid, d'après le Mufti, poète d'Alger Ibn 'Ammar", *Mélanges Louis Massig-non*, Damascus 1957, II, 270-292). 2. *el-İcâze li-Muhammed Halîl el-Murâdî*. Dönemin Şam müftüsü Muhammed Halîl el-Murâdî'ye 1205'te (1791) verilen ve İbn Ammâr'ın bazı hocalarının adını kaydetmesi bakımından ayrıca önemli olduğu söylenen bu icâzetnâmenin metni Ebü'l-Kâsım Sa'dullah tarafından yayımlanmıştır (*es-Sekâfe*, [Cezayir 1978], sy. 45). 3. *Risâle fi mes'eleli vakf*. İsmâil et-Temîmî'nin *el-Minehu'l-ilâhiyye* adlı eseriyle birlikte basılmıştır (Tunus, ts.). 4. *Livâ'ü'n-naşr fi fuçalâ'i ('ulemâ'i)'l-âşr*. Feth b. Hâkân el-Kaysî'nin (ö. 529/1135 [?]) *Kalâ'idü'l-Şıyân*'ın örnek alınarak hazırlanan eser, müellifin kendi döneminde iki asır öncesine kadar edebiyata ilgi duyan Endülüslü emîr, vali, kumandan ve vezirlerle edip ve şairlerin biyografilerini ihtiva etmektedir (Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Târîhu'l-Cezâ'iri's-sekâfi*, II, 243). 5. *Muntehabü'l-esânîd (Maqâlidü'l-esânîd)*. Müellifin hocaları ile onlardan okuduğu kitapların adlarını ve rivayet tariklerini ihtiva eder. İbn Ammâr'ın Tunuslu talebesi İbrâhîm b. Abdullah es-Seyyâle tarafından 1203'te (1789) iki cüz halinde derlenmiştir. Kettânî, üzerinde bu öğrencisine verilen 1204 (1790) tarihli icâzet kaydının yer aldığı bir nüshanın kendisinde bulunduğunu bildirmektedir (*Fihrisü'l-fehâris*, II, 590).

İbn Ammâr'ın ayrıca bir divanının olduğu, aralarında Buhârî'nin *el-Câmî'u's-şâhîh*'inin de bulunduğu bazı kitaplara hâşiyeler yazdığı, diğer müelliflere ait eserlere takrizler kaleme aldığı ve değişik konularda küçük hacimli risâleler telif ettiği kaydedilmektedir (Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Târîhu'l-Cezâ'iri's-sekâfi*, II, 240-241).

BİBLİYOGRAFYA :

Kesfü'z-zunûn, II, 1354; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 689; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 178; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 27; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-â'lâmî'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1400/1980, s. 97; Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Târîhu'l-Cezâ'iri's-sekâfi*, Cezayir 1401/1981, I, 273, 284, 356, 438, 460; II, 233-246, ayrıca bk. İndeks; a.mlf., *Ebhâs ve ârâ' fi târîhi'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1990, I, 25, 183-185, 228, 235; Hifnâvî, *Târîfü'l-halef bi'r-ricâlî's-selef*, Tunus 1402/1982, II, 89, 324-325; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 121-122, 233; II, 590, 1137; M. Hadj-Sadok, "İbn 'Ammâr", *EF* (İng.), III, 705; Ferâmürz Hâc Minûçihri, "İbn 'Ammâr", *DMBI*, IV, 338-339.

MEHMET ALİ SÖNMEZ